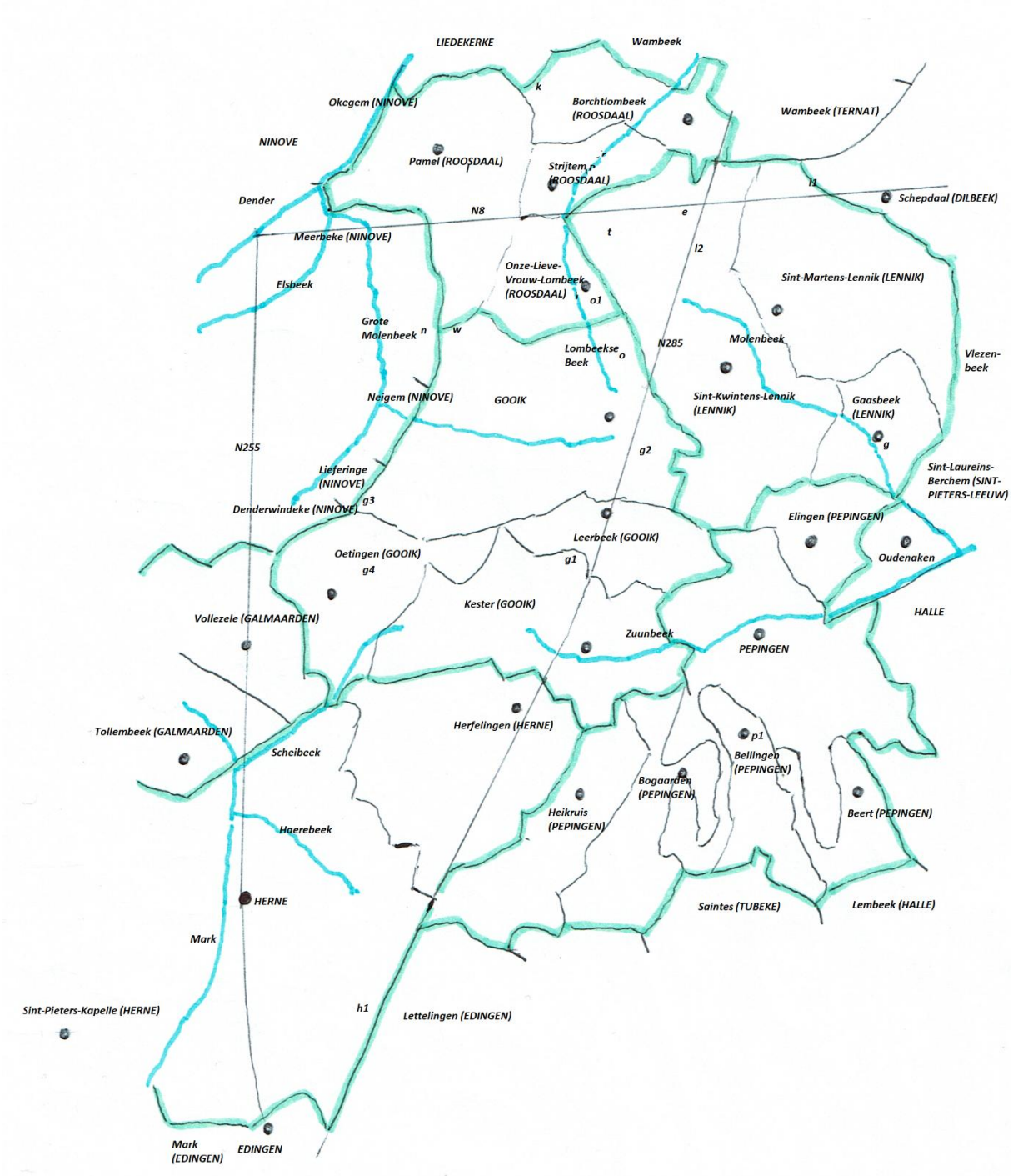
Een korte kennismaking met het Pajottenland in de periode na het Ancien Régime

Situatieschets Pajottenland met in groen de fusiegemeenten Gooik, Roosdaal, Herne, Galmaarden, Pepingen en Lennik, en de gemeenten Schepdaal (Dilbeek) en Oudenaken (Sint-Pieters-Leeuw) (e.c.)

(n=Neigembos, k=Kattem, l=Ledeberg, o1=kasteel Rokkenbosch, g=kasteel Gaasbeek, t=Tuitenberg, l1=Godveerdegem, e=Eizeringen, l2=Nelleken, w=Woestijnkapel, g1=Kesterheide, g2=Kwakenbeek, o=Oplombeek, g3=kasteel Heetvelde, g4=Oude plaats, p1=Abdijhoeve Cantrimpé, h1=Kokejane)

De fusiegemeente Roosdaal bestaat sinds 1965 uit Pamel, Strijtem en Onze-Lieve-Vrouw-Lombeek. Het was de eerste nieuwe fusiegemeente toen in ons land. De naam Roosdaal verwijst naar de naam van het veld waar de drie gemeenten aan elkaar grenzen. In 1977 kwam er ook het grootste deel van Borchtlombeek bij.

De fusiegemeente Gooik bestaat uit Gooik, Kester, Leerbeek en Oetingen. Ten westen van de dorpskern van Gooik liggen enkele gehuchten die samen bekend staan als Strijland (met o.a. de Woestijnkapel).

De fusiegemeente Lennik bestaat uit Sint-Kwintens-Lennik, Sint-Martens-Lennik en Gaasbeek. In het noorden van Sint-Kwintens-Lennik ligt Eizeringen (met o.a. Tuitenberg, Ten Nelleken, Hunsel).

De fusiegemeente Pepingen bestaat uit Pepingen, Beert, Bellingen, Bogaarden, Heikruis en Elingen. In deelgemeente Pepingen liggen de gehuchten Beringen en Kestergat.

De fusiegemeente Herne bestaat uit Herne, Herfelingen, Sint-Pieters-Kapelle. Kokejane is een gehucht gelegen tussen de dorpskernen van Herne en Herfelingen.

Tollembeek en Vollezele behoren tot de fusiegemeente Galmaarden, Schepdaal is gefusioneerd met Dilbeek en Oudenaken met Sint-Pieters-Kapelle.

Met de Franse bezetting van onze gewesten kwam een einde aan een eeuwenlange heerschappij door lokale heren. In de 19de en 20ste eeuw zou het Pajottenland, gelegen tussen Dender en Zenne en in het zuiden grenzend aan Waals-Brabant, een eigen identiteit ontwikkelen als regio.[1]

Het was de van Lennik afkomstige jurist, F. J. de Gronckel[2], die rond het midden van de 19de eeuw als eerste de naam Pajottenland noemde, voor een vrij uitgebreide regio die bestond uit volgende gemeenten:[3]

- **Pepingen** (=Beert, Bellingen, Bogaarden, Elingen, Heikruis en Pepingen)
- **Lennik** (=Eizeringen[4], Gaasbeek, Sint-Kwintens-Lennik, Sint-Martens-Lennik)
- **Gooik** (=Gooik, Kester, Leerbeek, Oetingen)
- **Herne** (=Herfelingen, Herne, Sint-Pieters-Kapelle)
- **Galmaarden** (=Galmaarden, Tollembeek, Vollezele)

[1] Men duidt deze periode ook aan als Nieuwste tijd.
[2] Franciscus Josephus De Gronckel (1820-1890) was advocaat en provincieraadslid. Van het ontruimde kerkhof van Sint-Kwintens-Lennik is nog een stenen kruis van zijn graf bewaard gebleven dat herplaatst werd tegen de kerkgevel. In: H. Van Lierde, *De bewaarde grafmonumenten na de ontruiming van het kerkhof rondom de Sint-Kwintenskerk te Lennik*, Bijdragen tot de geschiedenis van Lennik (Bijdragen), 2010, P.194. Zie verder in J. De Beul, Een bijzondere foto uit Lennik met Frans-Jozef De Cronckel, Bijdragen, 2016, P. 86 en 208.
[3] Informatie Wikipedia, 20.4.2020. Met gemeenten worden de fusiegemeenten bedoeld die na de fusie van 1977 is ontstaan. Schepdaal maakte tot 1826 deel uit van Sint-Martens-Lennik, en werd dan een zelfstandige gemeente. Het werd pas een aparte parochie in 1842. In: P. Borremans, J. De Beul, *Toponymie van Lennik*, Bijdragen, 2002, P. 8. Bever is een gemeente met faciliteiten voor de Franstalige inwoners.
[4] Eizeringen is een gehucht gelegen in het noorden van Sint-Kwintens-Lennik, gelegen op de kruising van de Ninoofsesteenweg en de Edingse steenweg. Het werd in 1843 een aparte parochie met een eigen kerk. In: L. De Smet, *Beknopte geschiedenis van Lennik*, 1997, P. 35. Zie voor een overzicht van de Lennikse wijken: H. Meert, I. Wauters, *Een terugblik op de na-oorlogse woongeschiedenis van Lennik*, Bijdragen, 1997, P. 173.

- Roosdaal[5] (=Pamel, Strijtem, **Onze-Lieve-Vrouw-Lombeek**, Borchtlombeek)
- Ternat (=Ternat, Wambeek, Sint-Katharina-Lombeek)
- **Bever**
- Sint-Pieters-Leeuw (=Sint-Pieters-Leeuw, Oudenaken, Ruisbroek, Sint-Laureins-Berchem, Vlezenbeek)
- Liedekerke
- Dilbeek (= o.a. Dilbeek, Itterbeek, Schepdaal, Sint-Martens-Bodegem)

Sommige omringende gemeenten zoals Affligem, Asse en delen van Ninove (Neigem en Lieferinge) en Dilbeek (Sint-Ulrikskapellen en Groot-Bijgaarden) worden soms ook tot het Pajottenland gerekend. Het Pajottenland ten westen van Brussel wordt begrensd door de Dender en de Zenne en door Waals-Brabant in het zuiden.

De heemkundige kring HOLVEO[6] heeft jarenlang als werkgebied het oude Land van Edingen en omliggende als werkgebied gehad. Naast Edingen zelf en Silly waren dit vooral de hierboven in 'bold' vermelde dorpen die als gemeenschappelijke naam met Zuid-Pajottenland werden aangeduid. Sommige van deze dorpen behoorden vroeger tot het graafschap Henegouwen, andere tot het hertogdom Brabant. Ze zijn alle ongeveer gesitueerd ten zuiden van de weg Anderlecht-Ninove die dus de 'grens' vormde met het meer noordelijk deel van het Pajottenland.

De naamgeving *pajot* wordt in verband gebracht met patriotten, vrijwilligers die tijdens de Brabantse Omwenteling op het einde van de 18de eeuw in opstand kwamen tegen de bezetter, of *pajotten* die om sociale redenen in dienst traden bij de Oostenrijkse legers. Het woord *pajot* doelde dan op de met stro gevulde zak die de soldaten meedroegen en dienst deed als slaapkussen. Ook het woord *paillottes* voor met stro bedekte lemen huisjes komt in aanmerking als verklaring.[7]

Het glooiende landschap van deze streek was langgeleden gevormd in het Eoceen met afwisselend zand- en kleibodems. Het is toen ook dat er lokaal getuigenheuvels ontstonden zoals de Kesterheuvel, het hoogste punt van het Pajottenland.[8] In een later tijdperk, het Pleistoceen, werd het overal vrij koud en brachten noorderwinden leemdeeltjes mee die o.a. in het Pajottenland voor een leemdeklaag zouden zorgen. Het was toen ook dat het noordwaarts wegstromende water rivierinsnijdingen in het landschap begon te maken. Naast Dender en Zenne, werden toen ook tal van kleinere beekvalleien gevormd met de Mark, Molenbeek, Bellebeek, Zuunbeek,… Men spreekt thans van de vochtige leemstreek[9] met een vruchtbare leemdeklaag op een minder waterdoorlaatbare ondergrond die bestaat uit zand- en kleibodems.

---

[5] Roosdaal is gelegen tussen de boorden van de Dender en de Lombeekvallei. De Lombeek ontspringt in Gooik (Oplombeek) en loopt via Onze-Lieve-Vrouw-Lombeek en Borchtlombeek om dan in Sint-Katarina-Lombeek uit te monden in de Alfe, een zijriviertje van de Dender. Voor verdere info over Roosdaal, zie: www.rausa.be (heemkundige kring) en www.hdbr.be (Roosdaal van A tot Z, Hubert De Bolle).

[6] Ook voor Gooik, Oetingen, Kester en Leerbeek ontstond er in 1984 een heemkundige kring. Voor een inhoudsopgave van de eerste 200 nummers, zie Gooik, juni 2013.

[7] J. Reygaerts, P.147-156.

[8] www.stap-brug.be. Op deze website neemt de auteur u mee op een reis door het verleden, waarbij ruim aandacht gegeven wordt aan het Pajottenland, de streek waaruit enkele van zijn voorouders afkomstig waren.

[9] J. Reygaerts, Pajottenland, Historisch-geografisch streekonderzoek, 2005, P. 22. De auteur spreekt verder van het glooiende landschap dat in de loop der tijden werd geboetseerd door erosie (=inwerking van het wegstromende water in de beekvalleien op de leem- en kleigronden). 'De kleierige, waterhoudende laag werd dichtbij de oppervlakte gebracht'. Ook TV-uitzending The age of nature (8.11.2020) waar men het heeft over de milieuproblemen in China op het löss-plateau zijn ontstaan door het wegstromen met regenwater van het fijne en stofferige leem.

De Mark te Herne. Het golvende landschap van het Pajottenland, doorsneden met zijn vele beekvalleien, zou heel wat water- en windmolens[10] in de streek doen ontstaan.

Pachters en keuterboeren

Het vochtige leem zou van het Pajottenland een van de meest vruchtbare landbouwstreken maken met vooral het telen van tarwe en rogge, ook van het typische masteluin (=mengeling van tarwe en rogge).[11] [12] Men was er ook al vrij vroeg met het telen van aardappelen begonnen.[13] Begin 19de eeuw ontstond er een beginnend gebruik van kunstmeststoffen. Naast vlas en koolzaad[14] begon men ook andere nijverheidsgewassen zoals cichorei[15] en hennep te verbouwen. Vlas en hennep vormden de grondstoffen voor het maken van lijnwaad waar velen een extra bijverdienste uithaalden in de huisnijverheid.[16]

---

[10] P. Borremans, J. De Beul, Toponymie van Lennik, Bijdragen tot de geschiedenis van Lennik, 2002, P. 31. In de huidige gemeente Lennik, telde men vroeger verschillende windmolens. Sommige dateerden van de 19de eeuw, anderen bestonden al vroeger. Deze molens werden soms nog uitgebaat tot in het begin van de 20e eeuw, b.v. de Slagvijvermolen tot 1950. Zie ook: C. Van Coillie, *Oude wind- en watermolens*, Bijdragen, 1978, P. 203.

[11] J. Reygaerts, P. 176. Masteluin was een compromis tussen het kwalitatieve tarwe en het meer vorstbestendige rogge, dus een compromis tegen misoogsten.

[12] M. Peremans, Tollembeek, 1926, P. 21. Rond 1834 waren de belangrijkste teelten in Tollembeek (op een totale kadastrale oppervlakte van ongeveer 1363 ha): tarwe 165 ha, rogge 165 ha, haver 160 ha, koolzaad 150 ha, naast weilanden 186 ha.

[13] In het hertogdom Brabant werd het telen van aardappelen al in het begin van de 18de eeuw ingevoerd, in andere streken zou dit pas later gebeuren. In: M. Jacobs, J. De Beul, *Een patattengeschiedenis*, Bijdragen, 2010, P. 203.

[14] Koolzaad was de grondstof voor olie (verlichting via olielampen) en werd ook geplet tot koeken (veevoeder).

[15] In Galmaarden was er een cichoreifabriek, gekend als de *pritbranderij*, in: L. De Mulder, *Een nieuw boek van Michel Matthijs, Galmaarden, zoals het vroeger was 1890-1950*, HOLVEO, 1985/3, P. 149.

[16] P. Borremans, *Het kanton Sint-Martens-Lennik tijdens het Franse bewind*, Bijdragen, 1986, P. 79.

Ondanks de landbouwrijkdom van de streek, bleef de verdeling ervan over de bevolking niet evenwichtig te zijn. Grote delen van het land waren in de 19de eeuw nog altijd in handen van grootgrondbezitters.[17] Zij verpachtten hun landerijen aan de rijke boeren die vanuit hun vierkantshoeven de winning van het omliggende land aanstuurden.[18] In de vele dorpen en gehuchten woonden de keuterboeren en hun gezinnen in kleine miserabele huisjes uit leemvakwerk[19] en met strooien daken, de zogenaamde *paillottes*.[20] Ze bewerkten er op onrendabele wijze vaak kleinere percelen land, die o.a. door versnippering van erfgronden waren ontstaan.[21] Men kon amper in het eigen levensonderhoud voorzien. Dit alles werd nog versterkt door een groeiende bevolking in de 19de eeuw.[22]

In 1832 verdiende in Gaasbeek een landbouwgezin met vier kinderen ongeveer 840 frank per jaar. Reeds in 1836 trokken daarom heel wat mensen uit de regio naar Brussel om er als meid of knecht te gaan werken.[23] Dit rendeerde toen meer dan als landarbeider dagelijks een schamel loon te moeten ontvangen.[24] In Gaasbeek zelf was geen school, veel volwassenen waren ongeletterd. Het voedingspatroon bestond er uit roggebrood, boter en kaas, vet en wat spek, aardappelen en groenten, 's morgens wat koffie met melk.[25]

---

[17] In Vollezele werd de familie Pardaens eigenaar van het Hof ter Bruggen in 1804. De omliggende landerijen bleven eigendom van de hertog van Arenberg. In 1858 bezat de hertog er nog zowat 66 ha grond. In: J. Reygaerts, M. Matthijs, *Het oude Hof ter Bruggen te Vollezele*, HOLVEO, 1997/2, P. 121

[18] Pachters haalden heel wat geldelijke middelen uit de verkoop van tarwe en schapen. Tot in het midden van de 18de eeuw bleef het hoeden van grote schapenkudden behouden. In Vollezele telde men rond 1836 nog een 300-tal schapen, in Tollembeek slechts een 80-tal in 1834. In: J. Reygaerts, M. Matthijs, *Het oude Hof ter Bruggen te Vollezele*, HOLVEO, 1997/2, P. 121.

[19] In heel het Pajottenland is geen enkel van dit type huisjes bewaard gebleven. Het nagenoeg enige exemplaar is het Van Reepinghens huizeken in Kester. Met hout werden geraamten en gebinten gemaakt. De muurvlakken tussen het geraamte werden met een weefwerk van takken opgevuld waarna een mengsel van leem, stro en dierlijk haar erop werd gesmeerd. In: G. Ballet, *Een inventaris van documenten in het Van Reepinghens huizeken gevonden,* HOLVEO, 1998/1, P. 46. Het huisje dateert vermoedelijk van 1777 en werd nog tot 1965 bewoond. Ook de hofstede Gettemans in Sint-Kwintens-Lennik is opgebouwd met leemvakwerk, in: A. De Baere, De hofstede 'Gettemans', Bijdragen, 1992, P. 107. In dezelfde Bijdragen, 1992 wordt nog een overzicht gegeven van enkele (pacht)hoeven en hofstedes in Lennik.

[20] J. Reygaerts, P. 99.

[21] J. Reygaerts, P. 178.

[22] In Vollezele telde men in 1841 1775 inwoners, wat een enorme aangroei was tegenover de 1142 zielen van 1796. Het aantal armen bedroeg toen ongeveer 25% van de bevolking, in: J. Reygaerts, P. 198. In 1829 waren er 1004 inwoners in Sint-Martens-Lennik, 1128 in Schepdaal. In: J. De Beul, *Armenzorg te Sint-Martens-Lennik 1650-1914*, Bijdragen, 1997, P. 88. In 1802 werden er te Sint-Martens-Lennik nog 1559 inwoners geteld (=nog samen met Schepdaal), naast 1555 in Sint-Kwintens-Lennik en 263 in Gaasbeek. In: J. Vercruysse, De 'Nationale Goederen' van Lennik, een kort overzicht, Bijdragen, 1997, P. 154.

[23] Zie o.a. het gezin Auguste De Dobbeleer (°Sint-Kwintens-Lennik 1817) X Joanna Catharina Van Rossem, tak 49, en hun kinderen in De Dobbel-beker, 2020, nr. 4.

[24] J. Reygaerts, P. 90. Het jaarloon van 840 frank bestond toen uit 350 frank arbeidsloon, de rest was 290 frank uit verkoop van eigen producten en 200 frank waarde van producten voor eigen verbruik. Een knecht die in de stad ging werken verdiende dagelijks 86 centiemen, een meid zowat 75 centiemen. Dit was veel in vergelijking met wat een landarbeider of wever (45 centiemen), een kleermaker (54 centiemen) of metser (tot zelfs 90 centiemen) verdienden (P. 95).

[25] Halfweg de 19de eeuw deed de Italiaanse graaf Giovanni Arrivabene, die toen een tijdje als gast woonde op het kasteel van Gaasbeek, een onderzoek over de toestand van de landarbeiders. De jongeren gingen elders naar school en dienden daar voor te betalen. In: L. De Smet, *Beknopte geschiedenis van Lennik*, Bijdragen, 1997, P. 37. Arme kinderen konden wel beroep doen op gratis onderwijs sinds de nieuwe onderwijswet van 1842. Deze Arrivabene zou gedurende een korte periode ook provincieraadslid en zelfs senator worden. Bij zijn enquête in 1832 ging hij persoonlijk langs bij de Gaasbeekse bevolking (toen 364 inwoners) met een gedetailleerde vragenlijst. Hij noteerde zowat alle aspecten van het dagelijks leven toen, zowel van de grote

De bevolking trachtte zoals elders wat bij te verdienen door een of andere vorm van huisnijverheid. Het vlas dat er overal nog geteeld werd in de eerste helft van de 19de eeuw was een belangrijke grondstof voor de vele vrouwelijke spinsters en voor de wevers. Sinds de 18de eeuw was er ook al een opkomende kantnijverheid ontstaan die werk verschafte aan vele meisjes en vrouwen. Er waren kantleerscholen te Edingen, Tollembeek, Herne (1853) en Vollezele (1842).[26] Tegen het midden van de 19de eeuw zou de invoer van katoen en de beginnende mechanisatie eerst het spinnen, nadien het weven als huisnijverheid doen verdwijnen.[27]

Ook de hopteelt was van oudsher aanwezig langs de boorden van de Dender (o.a. Pamel, Lombeek, Gooik, Gaasbeek). De gedroogde hopbellen vormden een belangrijke grondstof voor de vele brouwerijtjes. Het was echter een arbeidsintensieve en kapitaalsintensieve teelt. Op het einde van 19de eeuw verdween de lokale hopteelt o.a. door invoer van Duitse hop.[28]

In het Pajottenland werd nog op sommige plaatsen aan turfwinning gedaan. Veen is ontstaan in de vaak drassige gebieden langsheen de beken en rivieren. Vaak bleven na het uitsteken van de veenlagen, diepe putten achter in het landschap.[29]

De vele bomen langsheen de talrijke beken waren dan weer gegeerd door o.a. de klompenmakers in de dorpen, zoals bv. in Tollembeek.[30]

De rijke landbouwstreek die het Pajottenland altijd geweest was, werd zoals elders in het midden van de 19de eeuw getroffen door een crisis veroorzaakt door misoogsten (aardappelen, graan). Het werd een armoedige periode met zelfs rond 1842 heel wat rondtrekkende bedelaars in Herne, Tollembeek, Lennik, Galmaarden en Gooik. En om wat extra bij te verdienen werden in de streek ook heel wat Brusselse vondelingen in gastgezinnen opgevangen als weeskind.[31] De kindersterfte was vrij hoog, en het aantal onwettige geboorten steeg in deze miserabele tijd.[32] Een volgende crisis zou in de tweede

---

boeren als van de dagloners die respectievelijk 12 à 60 bunders of 0,5 à 1 bunder pachtten. Hij beschreef ook in detail de kleding die mannen en vrouwen toen droegen. In: L. Thielemans-De Backer, *Giovanni Arrivabene, een Italiaan in het kasteel van Gaasbeek*, Bijdragen, 1981, P. 245. In 1907 zou de enquête nog eens herhaald worden door de befaamde socialistische politicus Emile Vandervelde. Er was toen wel een bloeiende gemeenteschool in Gaasbeek, maar voor de rest was er sinds 70 jaar nog maar weinig veranderd. In: H. Van Dormael, *Gaasbeek in 1907*, Bijdragen, 1981, P. 252.

[26] J. Reygaerts, P. 93.

[27] Dit soort tendenzen gebeurde ook in andere streken zoals het Waasland, zie: M. Van Stappen, Een andere kijk op het Waasland in het midden van de 19de eeuw, Annalen van de Koninklijke Oudheidkundige Kring van het Land van Waas, 2014, P. 99. Voor een beschrijving van de linnenweverij te Tollembeek, zie: M. Peremans, Tollembeek, 1929, P. 35.

[28] L. Thielemans-De Backer, *Van hopbellen tot aardbeien*, Bijdragen, 1986, P. 116.In 1846 werden er in Sint-Kwintens-Lennik op 33 ha van een totaal bebouwde oppervlakte van 1361 ha, hop geteeld. In Strijtem was dit 13 ha op een totale oppervlakte van 262 ha.

[29] Turf is het materiaal dat na uitdrogen van het veen ontstaat. Zie ook de ontwikkeling van veenlagen in het Waasland en de streek rond Eeklo, in: M. Van Stappen, *De mens en zijn materialen in het begin van het Holoceen (steentijden)* (www.stap-brug.be). Turf werd o.a. gebruikt als huisbrandstof. In de 19de eeuw werd er aan turfwinning gedaan in o.a. Dilbeek, Sint-Martens-Bodegem, Sint-Martens-Lennik. Verkopen van veengronden werden nauwkeurig geregistreerd, temeer om een controle te hebben op de waterhuishouding rondom de winningsplaatsen.In: J. Van Campenhout, *Turfwinning in het Land van Gaasbeek*, Bijdragen tot de geschiedenis van Lennik, 2002, P.144. Ook in Tollembeek zijn er langs de Mark nog enkele verlaten turfputten vol met water, in: M. Peremans, Thollembeek, 1926, P. 18.

[30] M. Peremans, Thollembeek, 1926, P. 23

[31] J. Reygaerts, P. 97. Zie ook enkele kinderen De Dobbeleer, ° te Brussel 1819 en 1832, in De Dobbel-beker, 2020, nr. 4.

[32] J. Reygaerts, P. 198. In Vollezele telde men in 1841 op 48 overlijdens 26 kinderen (<10 jaar) (P.200).

helft van de 19de eeuw onze streken treffen door o.a. invoer van Russisch en Amerikaans graan. In 1861 werden Kester en Leerbeek getroffen door een dysenterieëpidemie. [33]

Na de instorting van de lokale huisnijverheid richtte de streek zich nog meer op de landbouw. Op het einde van de 19de eeuw zou er ook meer aan veeteelt gedaan worden.[34]

Het mooie golvende landschap van het Pajottenland (Vollezele)

[33] Dysenterie of rode loop wordt veroorzaakt door een darmbacterie als gevolg van slechte hygiënische omstandigheden. Deze besmettelijke ziekte leidde toen ongeveer tot een verdubbeling van het aantal overlijdens in beide dorpen. Ook de Kesterse geneesheer De l'Arbre bezweek aan de ziekte. In: J. Leheuwe, De 'Rode Loop' te Kester, Gooik, 2019, nr. 4, p. 64.

[34] In 1866 was de oppervlakte weidegrasland te Gaasbeek ongeveer 60 ha (=1/6 van de totale oppervlakte van het dorp). De opgedreven melkproductie deed zelfs enkele kaasfabriekjes ontstaan in het Pajottenland (J. Reygaerts, P. 75). In Herfelingen kwam er in 1897 een socialistische melkerij (P. 98). In Gaasbeek was een jaar eerder de coöperatieve melkerij La Concorde opgericht door boeren en pachters uit de omgeving. Deze zou later, weliswaar onder een andere naam, actief blijven tot 1990. In: G. Dieudonné, J. De Beul, De melkerij van Gaasbeek, Bijdragen, 2010, P. 233.

Typische vierkantshoeve (bouwjaar 1871)

Families De Dobbeleer bewerken het land

Het familiekundig tijdschrift De Dobbel-Beker besteedt al sinds 1971 aandacht aan families De Dobbeleer –of aanverwante schrijfwijzen- in het Pajottenland. Al vrij vroeg komen naamgenoten voor in wat we meer noordelijk Pajottenland zouden kunnen noemen: tak 44 begint er al in de 14de-15de eeuw in Wambeek, Ternat, Asse, Lennik,… Andere takken klimmen meestal op tot de 17de eeuw en hebben dan meer zuidelijker hun verspreidingsgebied: enerzijds rond Sint-Kwintens-Lennik, Leerbeek, Pepingen, Kester, Gooik, Oudenaken, Gaasbeek, Onze-Lieve-Vrouw-Lombeek en anderzijds rond Herne, Vollezele, Tollembeek.[35] Van hieruit stammen heel wat gezinnen, die we tijdens de 19de eeuw aantreffen in een van de dorpen van het Pajottenland. We sommen er hier onder een aantal op. Veel van hun nakomelingen leven er nu nog altijd.[36]

Sint-Martens-Lennik

Guillelmus DD (°1792), X Maria Theresia Rooseleer[37]	Landbouwer	5 kinderen (tak 22, VIf)

[35] www.dobbel-beker.be: Tak 22 (Sint-Kwintens-Lennik), tak 49 (Sint-Kwintens-Lennik, Pepingen), tak 55 (Vollezele, Tollembeek), tak 57 (Leerbeek), tak 60 (Tollembeek), tak 63 (Sint-Kwintens-Lennik, Oudenaken, Gooik), tak 66 (Kester), tak 67 (Gooik), tak 74 (Gaasbeek), uitgestorven tak H (Onze-Lieve-Vrouw-Lombeek)
[36] In sommige van deze vaak grote gezinnen kon er ook een grote kindersterfte worden waargenomen.
[37] We hanteren hier gemakshalve de Latijnse voornaam en de veel voorkomende vorm De Dobbeleer (DD). De schrijfwijzen in de akten van de Burgerlijke Stand begin 19de eeuw vertonen nog geen regelmaat in het noteren van persoonsnamen.

Joannes Baptist DD (1767-1845), X Clara Seutin	Werkman, landbouwer	10 kinderen (tak 44, XVIam)

Sint-Kwintens-Lennik

Joannes DD (1776-1847), X1 Petronella Van der Veken, X2 Maria Anna Antoinetta Carolina De Munck	Landbouwer, bakker, winkelier landbouwster	5 kinderen (tak 63, Vh)
Joannes Franciscus DD (1801-1861), X Maria Elisabeth Van Schepdael	Dienstbode, landbouwer	11 kinderen (uitgestorven tak H, VIb)
Joannes DD (1776-1840), X Petronella De Buyst	Landbouwer, slachter	7 kinderen (tak 44, XVIb)
Judocus DD (1796-1863), X Maria Theresia Chrispiels	Landbouwer	5 kinderen (tak 44, XVIe)

Schepdaal

Joannes Baptist DD (1797-1882), X Joanna Maria Rombout	Slachter, landbouwer	4 kinderen (tak 22, VIg)
Judocus DD (1810-1872), X Joanna Maria De Koninck	Landbouwer, wijk Godveerdegem	6 kinderen (tak 22, VIj)

Pepingen

Joannes Baptist DD (1768-1823), X Judoca De Nijs	landbouwer	8 kinderen (tak 49, Vh)
Joannes Baptist DD (1786-1849), X Antoinetta Walravens	landbouwer	4 kinderen (tak 49, VId)
Petrus Josephus DD (1791-1852), X Joanna Francisca Limbourg	Landbouwer, pachter	4 kinderen (tak 49, VIf)
Philippus DD (1799-1870), X Anna Catharina Longhé	Landbouwer	6 kinderen (tak 57, VIIj)
Jacobus DD (1814-1866), X Anna Maria Lissens	Landbouwer, arbeider	10 kinderen (tak 67, VIh)
Joannes Baptist DD (1802-1875), X Maria Catharina Pede	Wever, landbouwer, arbeider, metser	10 kinderen (tak 63, Vil)

Herne

Adrianus DD (1758-1830), X Maria Catharina Sirjacobs	Landbouwer op wijk Haegbezenstraat	11 kinderen (tak 55, Vb)
Petrus Josephus DD (1756-1831), X Maria Angelina De Veseleer	landbouwer	4 kinderen (tak 55, Vc)

Heikruis

Maximilianus DD (1770-1842), X 1 Bernardina Bienfait, X2 Anna Maria Wouters, X3 Maria Catharina Walravens	Kleermaker Landbouwster, spinster	8 kinderen (tak 55, Ve)

Bogaarden

Joannes DD (1797-1875), X Maria Anna Cantillon	Landbouwer, metser	4 kinderen (tak 63, VIj)
Joannes Franciscus DD (1792-1873), X Joanna Catharina Denayer		3 kinderen (tak 63, VIi)

Leerbeek

Maximilianus DD (1796-1837), X Isabella Penninx	Schaapherder, wijk Kattestraat	5 kinderen (uitgestorven tak H, Via)

Oetingen

Joannes Franciscus DD (1778-1861), X Maria Anna DD	Landbouwer, dagwerker	5 kinderen (tak 60, Vi)
Joannes Baptist DD (1783-1864), X Maria Theresia Van Geel	Landbouwer landbouwster	5 kinderen (tak 66, Vd)
Franciscus DD (1797-1861), X Maria Theresia Dupont	Landbouwer, herbergier	7 kinderen (tak 66, Vg)
Dominicus DD (1775-1823), X Petronella Notaert	Landbouwer, dagwerker	5 kinderen (tak 73, Vb)
Joannes Franciscus DD (1793-1842), X Maria Catharina Heremans	Landbouwer, wever Landbouwer, spinster	4 kinderen (tak 67, Vic)

Bellingen

Franciscus DD (1799-1878), X Petronella Luyckx	Wever, landbouwer, wijk Aan de Eikstraat	9 kinderen (tak 63, Vik)
Guillelmus DD (1810-1888), X Anna Maria Van Beginne	Landbouwer, wever, wijk Kriekelaerestraat spinster	9 kinderen (tak 63, Vio)

Oudenaken

Jacobus DD (1809-1889), X Barbara Waegemans	Metser, landbouwer	9 kinderen (tak 67, Ve)
Petrus Joannes DD (1814-1890), X Petronella Van Overstraeten	landbouwer	7 kinderen (tak 74, VII)

Sint-Pieters-Kapelle

Anthonius DD (1778-1862), X Catharina Josepha Degreve	Landbouwer, wever, werkman	4 kinderen (tak 44, XVt)

Kester

Joannes Baptist DD (1788-1849), X Maria Theresia Goossens	beenhouwer	7 kinderen (tak 44, XVIf)
Franciscus DD (°1804), X Maria Anna Agneesens	Kleermaker, dagloonwerker	4 kinderen (tak 44, XVIp)
Joannes Baptist (1806-1896), X Henrica De Meij	Kleermaker, wijk Goteringen	4 kinderen (tak 44, XVIq)

Gooik

Josephus DD (1790-1843), X Maria Theresia Thielemans	Huisknecht, landbouwer	5 kinderen (tak44, XVIh)
Franciscus DD (1791-1839), X1 Maria Catharina Van Hemelryck, X2 Maria Anna Metens	Kleermaker, dagloner, landbouwer, herbergier, wijk Terloo	9 kinderen (tak 44, XVIl)
Petrus DD (1773-1854), X Judoca Lermineau	wagenmaker	5 kinderen (tak 44, XVIao)
Joannes Baptist DD (1764-1808), X Joanna Maria Moeremans	landbouwer	7 kinderen (tak 44, XVIas)
Nicolaus DD (1774-1838), X Joanna Maria Agneessens	Dagloner, landbouwer	9 kinderen (tak 44, XVIau)

Uit de beroepen die in bovenstaand overzicht worden opgesomd, blijkt duidelijk het overwicht van de landbouw en aanverwante activiteiten. Veelal had men ook nog een tweede beroep om wat bij te verdienen.

Een geïsoleerde streek zonder steden

Na het Ancien Régime bleef het Pajottenland verweesd achter. De oude feodale structuren die gedurende eeuwen het leven van de dorpsbewoners hadden bepaald, waren weggevallen. Er bleef

als het ware enkel 'een aantal bijeengebrachte landelijke stukken van uiteengevallen heerlijkheden'[38] over. De nieuwe dorpsbesturen kregen eerst van de Franse bezetter, nadien onder de Nederlandse koning en tenslotte vanaf 1830 in het onafhankelijke België de taak om de dorpsgemeenschappen te besturen. In 1836 hadden er voor het eerst gemeenteraadsverkiezingen plaats. In een gemeente met 1000 à 3000 inwoners zoals Vollezele[39], was er een burgemeester, bijgestaan door twee schepenen. Er waren verder negen raadsleden. Meestal werden de belangrijkste landeigenaars en de notabelen uit het dorp tot burgemeester of schepen verkozen. Mannelijke inwoners waren stemgerechtigd vanaf 25 jaar.[40]

Om de bevolking te beschermen werden op vrijwillige basis burgerwachten opgericht, te Vollezele gebeurde dit vanaf 1836.[41] In 1848 zouden de burgerwachten overal verplicht worden. Nadien zouden er op verschillende plaatsen ook de eerste brandweerkorpsen komen.[42] Het eerste gemeentelijk brandreglement in de beide Lenniken was er al in voege onder het bewind van koning Willem I. Het bepaalde ondermeer dat alle huizen zoveel mogelijk in niet-brandbare materialen zouden gebouwd worden. Toen al werd bepaald om blusmateriaal te voorzien en te bewaren in een *huysbrand-spuythuysken*. Ondanks een goedkeuring van dit reglement bleken de kosten voor de aankoop van een –toen met mankracht bediende- brandspuit te hoog, zodat er achteraf niets in huis kwam van de plannen.[43]

Enkele notabelen, zeg maar de meer voorname of kapitaalkrachtige inwoners van de dorpen, bewoonden riante herenwoningen. Zo werd het vroegere kasteel van Sint-Kwintens-Lennik in 1874 verkocht aan notaris Jan Baptist Velge, die toen burgemeester van Strijtem was.[44] In 1964 zou het kasteel gekocht worden door de gemeente wat tot heel wat juridische verwikkelingen leidde.[45] Op de grens van Sint-Martens-Lennik en Schepdaal werd rond 1860 een nieuw kasteel gebouwd door een Brusselse notarisfamilie. Het zou nadien verschillende keren verkocht worden tot het in 1954 in bezit kwam van een verzekeringsmaatschappij.[46] En het kasteel van Gaasbeek wordt tussen 1797 en 1821

---

[38] J. Reygaerts, P. 133.

[39] On het naburige Tollembeek waren er rond 1834 2487 inwoners. Voor de opdeling in de verschillende wijken, zie M. Peremans, Thollembeek, 1926, P. 51 (kaart P. 56).

[40] M. Matthijs, J. Reygaerts, Van kroniekboek naar familiegeschiedenis-De familie De Hantschutter uit Vollezele, HOLVEO, 2001/1, P. 59.

[41] M. Matthijs, J. Reygaerts, Van kroniekboek naar familiegeschiedenis-De familie De Hantschutter uit Vollezele, HOLVEO, 2001/1, P. 65. De burgerwacht te Vollezele had te maken met de verarming van de bevolking, waardoor nachtelijke diefstallen en misdaad stegen.

[42] J. Van Linthoudt, Bijdragen, 1986, P. 107. In 1864 werd er te Sint-Kwintens-Lennik een eerste brandweerkorps opgericht met twee brandspuiten, één voor het dorpscentrum en één voor Eizeringen.

[43] J. Vrancken, *Brandweervoorschriften in 1823 en eerste brandspuit te Lennik,* Bijdragen, 1981, P. 203. In Sint-Kwintens-Lennik was er einde 19de eeuw een gemeentelijke waterput op de markt aangelegd die kon gebruikt worden door de brandweer. Het plaatselijke korps zou later uitgroeien en ook opgeroepen worden voor branden in de omgeving.

[44] J. Vrancken, *Het kasteel te Lennik van 1760 tot heden*, Bijdragen, 1976, P. 63. Nakomelingen van notaris Velge zoude nog burgemeester worden te Strijtem en te Sint-Kwintens-Lennik zelf. Het kasteel bleef in het bezit van de familie de Man tot in 1857.

[45] Het kasteel was in 1760-61 opgetrokken door de toenmalige heer van Lennik. De aankoopprocedure van 1965 door de gemeente bleek onwettig verlopen te zijn, wat nadien tot heel wat rechtszaken leidden die aansleepten tot 1988! Ondertussen was het kasteel opnieuw verkocht aan private personen. In: R. De Wolf, *Het kasteel van Sint-Kwintens-Lennik: een betwiste verkoop*, Bijdragen, 2002, P. 180.

[46] Na de Brusselse notarisfamilie Eliat, kwam het in bezit van advocaat Van Hoorde. Tijdens de Eerste Wereldoorlog zou een dochter van hem heel wat hulp verstrekken aan de plaatselijke bevolking. Nadien bewoonden enkele adellijke dames het kasteel tot het in 1928 werd verkocht en vervangen door een nieuwbouw. Het zou toen bekend worden als het kasteel Brifaut, naar de naam van de Waalse advocaat Brifaut

bewoond door markies Paul Arconati, een zoon van de laatste heer van Gaasbeek. Het blijft nadien in familiebezit tot het in 1922 aan de Belgische Staat wordt geschonken.[47]

De Brusselse familie Huysman leverde de laatste heer van de heerlijkheid Eizeringen te Sint-Kwintens-Lennik. Ze bewonen er in de zomermaanden een kasteeltje met een dreef die uitgeeft op de Edingse steenweg.[48] Onder het bewind van koning Willem I is een van de telgen van deze familie, Léonard Huysman, schepen van Brussel. Hij wordt in 1825 ook burgemeester van Herfelingen, waar hij een opheffing krijgt van de residentieplicht. Halfweg de 19de eeuw wordt het kasteel gehuurd door een Spaanse gravin, zuster van de Spaanse koning. Wanneer Rosalie Huysman in 1860 overlijdt laat ze ongeveer 56 ha landerijen in de buurt van het kasteel achter, in Lennik nog eens 39 ha. Het kasteel wordt dan verkocht aan de Gentse baron Joseph van Pottelberghe de la Potterie die het kasteel samen met zijn familie permanent bewoont. De baron en zijn echtgenote blijven er wonen tot hun overlijden en worden begraven op het kerkhof van Eizeringen.[49] In de 20ste eeuw wordt het kasteel aangekocht door de pastoor van Strijtem die er plannen heeft voor een ouderlingentehuis. Door geldproblemen volgt er een nieuwe verkoop aan een kloostergemeenschap uit Heverlee. Nadien komt het in bezit van de plaatselijke Zusters van Sint-Jozef die er een jongenspensionaat uitbouwen.

Ook in de andere dorpen van het Pajottenland herinneren lokale kastelen vaak aan lang vervlogen tijden.[50]

---

die o.a. ook een tijdje senator zou worden. In: R. De Wolf, *Het kasteel van Sint-Martens-Lennik, gekend als het kasteel van Schepdaal (Brifaut),* Bijdragen, 2002, P. 272.

[47] De familie Arconati was van Italiaanse afkomst. Paul Arconati werd nog burgemeester van Brussel. Hij ligt begraven op het kerkhof van Gaasbeek. In: J. De Beul, *Historische vriendschapsbanden tussen Lennik, Abcoude en Arconate*, Bijdragen, 2010, P. 262.

[48] J. Leyssens, Het kasteel van Eizeringen, Bijdragen, 1992, P. 7. Vermoedelijk wordt het kasteel in het begin van de 19de eeuw grondig verbouwd in een classicistische stijl. Het wordt in 1990 geklasseerd. Het jongenspensionaat verdwijnt in 1945.

[49] L. De Smet, De grafstenen rond de kerk te Eizeringen, Bijdragen, 1992, P. 164. De baron overlijdt in 1920, zijn echtgenote in 1895.

[50] Het kasteel Heetvelde in Tollembeek was tot 1837 de thuishaven van de familie van de heer van Heetvelde, een achterleen van het Land van Edingen. In: M. Peremans, Thollembeek, 1929, P. 79.

De kerk van Herne ligt ingesloten in het kleine dorpscentrum direct omgeven door de weidse natuur

De streek kende ook geen eigen steden. Aanvankelijk was er wel nog de historische binding met Edingen en ook het grote Brussel zou op gebied van tewerkstelling een aantrekkingskracht uitoefenen.

Edingen was zelf als kleine stad in feite ook sterk op een landbouweconomie gebaseerd. Qua tewerkstelling had het weinig te bieden aan de omliggende dorpen. In 1846 werkten er nog een 400-tal Edingenaren op het land, en nog een 600-700-tal hadden in de omgeving van de stad een tuin met wat kleinvee.[51] Er was ook een belangrijke landbouwmarkt met bv. in 1837 nog een grote hoeveelheid linnen dat er verhandeld werd, deels geproduceerd in de stad zelf, deels ook in de omliggende dorpen. Vanaf 1851 kwam er ook een wekelijkse markt voor vee en landbouwmateriaal.

Geleidelijk aan zou er toch een vervreemdingsproces tussen het stadje en de omliggende dorpen optreden.[52]

Door de nabijheid van de taalgrens was er bij de inwoners van het Pajottenland ook een duale houding ontstaan ten opzichte van het Frans. Veel scholieren volgden onderwijs in het Franstalige Edingen.[53] Nog in 1930 zouden een 70-tal leerlingen uit het Pajottenland afkomstig, school lopen in de plaatselijke Broedersschool. Ook in de eigen dorpen zelf kon er aan de kennis van het Frans

[51] J. Reygaerts, P. 73.
[52] J. Reygaerts, P. 121.
[53] Uit gans Vlaanderen kwamen leerlingen les volgen aan het College van Edingen. De meesten kwamen echter uit de omliggende dorpen: Sint-Pieters-Kapelle, Bever, Tollembeek, Herne, Herfelingen, Heikruis, Oetingen, Vollezele, Denderwindeke,… in: L. Ost, *Antoon van Buuren, Hollands leraar te Edingen, van 1938 tot 1965*, HOLVEO, 1985/3, P. 153.

gewerkt worden. Zo was er al in 1823 te Galmaarden een pensionaat voor jongens, nadien gevolgd in 1832 door een voor meisjes. De gemeenteschool van Vollezele gaf in 1872 Franse lessen aan 'arme kinderen'. In Heikruis startte een ursulinnenpensionaat en in 1888 kwam er een Franstalige school met een programma voor middelbaar onderwijs in Sint-Kwintens-Lennik. Ook te Gooik ontstond er een tweetalige Broedersschool in de periode 1914-20.[54]

Het Frans bood een kans tot extra tewerkstelling in het rurale Pajottenland. Knechten en meiden die naar Brussel trokken konden het er goed gebruiken. De identiteit van de dorpsbewoners bleef echter vooral Brabants en Vlaams, met een zeker historisch wantrouwen tegenover de Franstalige steden.[55]

Vanaf 1795 hadden de Fransen een nieuwe administratieve indeling in departementen en kantons opgelegd. Het Pajottenland behoorde tot het Dijledepartement dat onderverdeeld was in drie arrondissementen en 38 kantons die elk geleid werden door een commissaris die ter plaatse de meeste macht uitoefende. Jaarlijks waren er in elk dorp ook verkiezingen waarbij een municipaal agent en de gemeenteraad werd benoemd.

Er waren lokaal drie belangrijke kantons: Halle en Herne voor de meer zuidelijke dorpen en Sint-Martens-Lennik voor de meer noordelijke dorpen. Het kanton Sint-Martens-Lennik omvatte aanvankelijk 14 dorpen, waarvan er een drietal kort nadien werden overgeheveld naar naburige kantons. Nadat het kanton Herne (zeven dorpen) in 1822 werd overgeheveld naar Sint-Martens-Lennik, vormde dit laatste zowat het belangrijkste van het Pajottenland. Op rechtsgebied was het de vrederechter die er een belangrijke rol speelde. Velen dienden zich dan ook te verplaatsen naar de hoofdzetel van het kanton, waar trouwens de vrederechter ook gehuisvest was. In 1845 zou provincieraadslid de Gronckel de overheveling van deze hoofdzetel naar het naburige Sint-Kwintens-Lennik nogal sterk beïnvloeden.[56]

Toen onder het Franse bewind, vele jonge boeren verplicht werden om dienst te nemen in de legers van Napoleon, ontstonden overal protesten die uitmondden in de fameuze Boerenkrijg. O.a. in Edingen en in Herne had toen een treffen plaats tussen de Boeren die uit verschillende streken afkomstig waren en het Franse leger.[57]

---

[54] J. Reygaerts, P. 111.

[55] J. Reygaerts, P. 171. Dit wantrouwen had ook te maken met het wat gesloten karakter van de landbouwgemeenschap (P. 173).

[56] P. Borremans, *Het kanton Sint-Martens-Lennik tijdens het Franse bewind*, Bijdragen, 1986, P. 68. Een zekere Henri Raeijmaeckers speelde als commissaris een belangrijke rol bij de verkoop van kerkelijke goederen. Zie ook een beschrijving van alle dorpen met hun bestuur, aantal inwoners, wijken, landbouw en huisnijverheid, molens, pastoor, notaris. Er was een wekelijkse marktdag in Sint-Kwintens-Lennik. De Gronckel kocht met eigen middelen de grond voor het nieuwe gemeentehuis waar ook het vredegerecht gehuisvest zou worden en zou heel wat latere kosten helpen financieren. Voor de vergunningen ging hij persoonlijk aankloppen bij alle mogelijke instanties. In: P. Borremans, *Lennik dankt zijn gemeentehuis aan Frans-Jozef De Gronckel*, Bijdragen, 1986, P. 92.

[57] Dit treffen had plaats in oktober 1798. Voor een lokale beschrijving van de Boerenkrijg, zie: M. Peremans, Thollembeek, 1926, P. 93. Aan het kartuizerklooster van Herne werden 300 boerenzonen doodgeschoten, in C. Geeraerts, R. Uyttendaele, Bewoners van het hof Koekelberg, Gooik, 2020, nr. 3, P. 30.

Het centrum van Edingen, met muurankers met jaartallen aan de voorgevels van de huizen.

Een geïsoleerde streek zonder verbindingswegen

Het Pajottenland is steeds een regio zonder goede verbindingswegen geweest. De oude wegen uit het Ancien Régime werden onder het Oostenrijks bewind al niet goed meer onderhouden.

Zo was er de belangrijke oude steenweg tussen Edingen en Asse[58] die van zuid naar noord het Pajottenland doorsneed. Deze werd ook de Edingse of Romeinse steenweg genoemd en lag op de plaats waar vroeger de Romeinse heirbaan liep. De weg verloor in de 19de eeuw verder aan belang en werd slecht onderhouden.[59]

Een belangrijke verbindingsweg oost-west was de kronkelende weg tussen Edingen en Brussel –de vroegere Groteweg- die liep via Heikruis, Pepingen, Elingen, Vlezenbeek en Anderlecht. Deze weg verloor einde 18de eeuw, ook als postweg, zijn belang. Een andere verbindingsweg liep tussen Edingen en Halle.[60] Deze weg liep eigenlijk aan de rand van het Pajottenland en diende vooral het belang van de steden. De dorpsbewoners waren de vroegere verbindingen met de buitenwereld eigenlijk kwijtgeraakt.

---

[58] De steenweg kwam uit de richting van Edingen en liep richting Asse via Herfelingen, Kester, Leerbeek, Gooik, Eizeringen, Borchtlombeek en Wambeek. Momenteel is dit de N285. Het meer zuidelijke deel van de steenweg wordt ook wel met de naam Brunehaut aangeduid.

[59] In 1815 werd de weg te Kester aan de voet van de Kesterheuvel tijdelijk onderbroken door de drassige toestand, in: J. Reygaerts, P. 41.

[60] Anderlecht was een toegangspoort tot Brussel, gelegen op de kruising van de wegen uit Dilbeek, Itterbeek, Edingen en Halle. De steenweg (huidige N7) tussen Edingen en Halle werd aangelegd in 1760. Halle was de toegangspoort vanuit Henegouwen tot Brussel, in: J. Reygaerts, P. 39.

Op deze kaart zijn de oude verbindingswegen tussen Edingen en Asse (via Herfelingen) en tussen Edingen en Halle (via Saintes) nog zichtbaar. Midden 19de eeuw zouden ook de verbindingen tussen Ninove en Brussel, tussen Edingen en Ninove (via Herne) en tussen Edingen en Geraardsbergen klaar zijn.[61]

Pas later kwamen er nog andere verbindingswegen. Zo raakte de Ninoofsesteenweg tussen Brussel en Ninove klaar in 1846. De Romeinsesteenweg was voldoende hersteld geraakt in 1849 en kende een rechttrekking in Kester. De steenweg Edingen-Ninove (1846) liep via Herne en Vollezele en ook de steenweg Edingen-Geraardsbergen (1840) werd aangelegd. De weg tussen Halle en Leerbeek was klaar tegen 1850 en werd nadien doorgetrokken tot Ninove. Of al deze wegen goed onderhouden werden en overal verhard waren, is maar de vraag.[62] Ze leidden halverwege de 19de eeuw wel tot een zeker herstel van de verbinding van het Pajottenland met de buitenwereld. Het is ook de periode dat De Gronckel met zijn literair werk over de streek voor het eerst naar buiten komt.

Trein en tram brengen wat soelaas

Pas in de tweede helft van de 19de eeuw deed een eerste treinlijn een stukje van het Pajottenland aan. Sinds 1867 kwam er immers een verbinding tussen Geraardsbergen en Edingen, die o.a. via Galmaarden, Tollembeek en Herne liep. De spoorweg kwam er omwille van de grote economische impact van de verbinding tussen Vlaanderen en de Waalse steenkoolbekkens. Heel wat mensen uit het Pajottenland maakten er gebruik om naar de Waalse steenkoolmijnen en steengroeven te gaan werken.[63] Ze verbleven er tijdens de week in miserabele omstandigheden. In Herne kwam er een

---

[61] www.routeplanner.be

[62] In 1848 besliste het provinciebestuur van Brabant om de weg tussen Anderlecht en Sint-Kwintens-Lennik (=Brusselsestraat) te plaveien met kasseien tot aan de Edingse steenweg. Deze weg liep dus noordelijker dan de vroegere Postweg. De latere tramlijn tussen Anderlecht en Edingen zou trouwens het tracé van de Brusselsestraat volgen. In: P. Borremans, J. De Beul, *Toponymie van Lennik,* bijdragen, 2002, P. 39, P. 73. In Tollembeek kwamen de eerste gekasseide of verharde wegen er pas na 1840, in: M. Peremans, Thollembeek, 1929, P. 40.

[63] Ongeveer 1/3 van de actieve mannenbevolking in Tollembeek en in Herfelingen werkten in de mijnbouw of de steengroeven. Er kwamen ook mijnwerkers uit Sint-Pieters-Kapelle, Vollezele, Denderwindeke en zelfs Pamel, in: J. Reygaerts, P. 93. In 1900 telde men te Vollezele 125 mijnwerkers en 16 arbeiders voor de steengroeven. Ze woonden op het gehucht Achterdenbos. In: M. Matthijs, *Galmaarden eert nog de H. Barbara*, HOLVEO, 1997/4, P.252.

station in 1870, in Tollembeek pas in 1895 (alhoewel er daar voordien al een stopplaats was). De trein werd ook gebruikt om steenkool te transporteren, ook suikerbieten en landbouwproducten.[64]

Centrum Pepingen, tegenover de kerk.[65]

Tramlijn in Kester.[66]

[64] J. Reygaerts, P. 211. In Edingen kwam er in 1872 een suikerfabriek waar bieten uit de omgeving verwerkt werden (P.74). In Tollembeek verving de suikerbiet vanaf de jaren 70 de vroegere teelten van vlas en koolzaad. In: M. Peremans, Thollembeek, 1926, P. 19.
[65] HOLVEO, 1998/1.
[66] HOLVEO, 1997/2.

Pas vanaf 1885 werden er overal in België tramlijnen aangelegd. Dit waren eigenlijk traag rijdende boerentrams met een stoomaandrijving[67], die mijnwerkers en scholieren uit de dorpen naar Edingen bracht. Er werden per tram ook landbouwproducten vervoerd naar de Brusselse vroegmarkt.[68] Zo waren er verbindingen tussen Halle en Ninove via Vollezele en Oetingen (1905), tussen Brussel en Schepdaal (1887, via Eizeringen, later doorgetrokken tot Ninove), en tussen Anderlecht en Edingen via Vlezenbeek en Sint-Kwintens-Lennik (1888).[69]

Kerkelijke instellingen en hun erfenis

Kloosters, kerken en abdijen kregen het moeilijk onder het Oostenrijkse en het Franse bewind. Vaak werden hun goederen in beslag genomen en verkocht. Eeuwenlang hadden zij een belangrijke rol gespeeld in het leven van de dorpsbewoners. Zij boden vaak bescherming en houvast in onzekere tijden, en zorgden ook mee voor sociale structuren binnen de dorpsgemeenschap. In ruil hiervoor ontvingen ze echter heel wat grondbezit. In de 19de eeuw zou het tot een heropleving komen, die zou duren tot de jaren 70 van de 20ste eeuw toen de maatschappij deze kerkelijke invloed minder belangrijk begon te vinden.

Pas in het midden van de 19de eeuw zou de overheid beslissen dat er in de dorpen een gemeenteschool zou komen.[70] Zo was er ook in Sint-Martens-Lennik een gemeenteschool voor jongens die na 1848 werd ondergebracht in het nieuwe gemeentehuis. In 1903 kwam er een eigen schoolgebouw. Na de fameuze wet van 1879[71] kregen vele scholen het moeilijk en werden er overal katholiek geïnspireerde initiatieven genomen. Zo bestond er sinds 1879 ook een door de pastoor opgerichte vrije lagere gemengde school, die later als aangenomen school ook van subsidies kon genieten.[72] De zusters der Christelijke Scholen van Vorselaar startten dan in 1892 met een klooster en een eigen basisschool voor meisjes te Sint-Martens-Lennik. Ze zouden er pas afscheid nemen in 1998![73] Ondertussen was de gemeenteschool in 1976 samengegaan met de vrije school.

In 1847 werd er in de parochie Eizeringen binnen Sint-Kwintens-Lennik ook een nieuw klooster gebouwd door de familie van zuster Maria Jozefa (=Theresia Joanna Heymans), die de eerste overste

---

[67] De elektrisch aangedreven trams zouden er pas later komen. Tijdens de Eerste Wereldoorlog kregen sommige dorpen voor het eerst ook elektrische verlichting, in: M. Van Assche, *Kroniek van Sint-Martens-Lennik 1879-1979,* Bijdragen, 1981, P. 160. De tramlijn tussen Brussel en Edingen deed ook Sint-Martens-Lennik, Gooik en Herne aan. Er kwam een stationsgebouw te Sint-Kwintens-Lennik. De lijn werd geëlektricifeerd in 1931 en afgeschaft in 1972. In: J. Vrancken, *De trams 'L' en 'Ni' te Sint-Kwintens-Lennik*, Bijdragen, 1978, P. 224.

[68] In Sint-Kwintens-Lennik was rond 1880 de hopteelt vervangen door een aardbeienteelt. De aardbeien werden met de tram vervoerd naar Brussel, in: J. Reygaerts, P. 81. Rond 1860 werden er al aardbeien geteeld te Itterbeek, nadien in Dilbeek, Pede en Vlezenbeek. Nadien volgde de rest van het Pajottenland. In 1920 waren werden er in sommige gemeenten door 7 op de 10 gezinnen aardbeien geplukt in vooral bijberoep. In: L. Thielemans-De Backer, *Van hopbellen tot aardbeien*, Bijdragen, 1986, P. 116.

[69] J. Reygaerts, P. 213.

[70] In sommige dorpen zoals Tollembeek was er al vroeger een schooltje. Zo werd er sinds 1829 een nieuw gemeentelijk schoolgebouw opgericht. Kort nadien waren er ook een aantal vrije wijkscholen. Een ervan zou later aangenomen worden en zelfs tot een tweede gemeenteschool uitgroeien. In: M. Peremans, Thollembeek, 1926, P.155.

[71] Deze wet bepaalde ondermeer dat aangenomen scholen niet meer konden gesubsidieerd worden en dat het godsdienstonderwijs niet langer deel uitmaakte van het leerplan.

[72] W. Verleyen, Dom Victor Van Schepdael (1864-1931) Monnik-missionaris van de abdij van Affligem, Bijdragen, 1997, P. 199. Zie ook: M. Van Assche, *Het onderwijs te Sint-Martens-Lennik*, Bijdragen, 1986, P. 175.

[73] L. De Smet, M. Magnus, *Onderwijs te Sint-Martens-Lennik door de Zusters der Christelijke Scholen*, Bijdragen, 2002, P. 277. Er kwamen ook scholen te Pamel en Sint-Katharina-Lombeek. In 1893 werd de school te Sint-Martens-Lennik al aangenomen, zodat er al subsidies kwamen. In 1955 kwam er te Sint-Martens-Lennik ook middelbaar onderwijs (=Sint-Godelieve Instituut).

werd. Er werd gestart met twee klassen. Na de wet van 1879 kreeg het klooster het moeilijk en kon pas overleven dankzij de eigen middelen van de stichtster.[74]

In 1821 ontstond in Sint-Kwintens-Lennik ook nog een lekengemeenschap van ongehuwde meestal Franstalige dames die zich bezig hield met zieken- en ouderenzorg. Ze houden zich ook bezig met onderwijs. Vanaf 1834 sluiten ze zich aan bij een kloosterorde –de visitandinnen- en vanaf 1868 worden ze een aangenomen zondagsschool voor jonge vrouwen.[75] Er was later in het dorp ook een gemeenteschool, net zoals trouwens in Eizeringen.

Tijdens de Franse overheersing werden de vroegere Armentafels of Tafels van de H. Geest vervangen door de Burelen van Weldadigheid. De kerkelijke aansturing van deze armenzorg kwam zo onder de verantwoordelijkheid van het gemeentebestuur. Alle bezittingen die vroeger door schenkingen vaak verkregen werden, kwamen ten goede van de door de Fransen geïnstalleerde nieuwe armenzorg. Een van de belangrijkste inkomsten werden bekomen uit pachten.[76] Ook de verkoop van bomen op deze gronden bracht heel wat geld op.

Ook de eigendommen van abdijen, kloosters en kerken werden door de Fransen in beslag genomen en openbaar verkocht. Tussen 1803 en 1811 werden in de dorpen van het huidige Lennik verschillende gronden in bezit van de pastorie openbaar verkocht. De pastorie zelf werd voortaan gebruikt door de gendarmerie, als administratief gebouw voor het gemeentebestuur of als vredegerecht.[77]

Pastoors speelden ook in andere domeinen van de samenleving een prominente rol. Zo werd in 1928 in Sint-Kwintens-Lennik een jeugdafdeling van de katholiek geïnspireerde Boerenbond –eerst BJB, vanaf 1965 KLJ-gesticht die als doel had de plaatselijke landbouwjeugd op sociaal, godsdienstig, technisch en cultureel vlak te vormen. Er was ook aandacht voor o.a. toneel en sport.[78]

Rond de eeuwwisseling maakten pastoors ook deel uit van de pas opgerichte afdeling van het Davidsfonds te Sint-Kwintens-Lennik. Zo werden er kort nadien in de beide Lenniken Volksboekerijen opgericht.[79] Er zouden later vanuit Lennik ook activiteiten georganiseerd worden in zowat het hele kanton.

---

[74] M. Herremans, *150 jaar klooster 'Dochters van de Heilige Jozef' en onderwijs te Eizeringen*, Bijdragen, 1997, P. 228. De vader van zuster Maria Jozefa was burgemeester te Sint-Kwintens-Lennik. Zij overlijdt in 1889 en ligt begraven op het kerkhof van Eizeringen. In 1901 werd een kostschool opgericht. Later kwam er ook middelbaar onderwijs (1938 tot 1967). In 1975 kwam er een fusie met de vrije basisschool van Sint-Martens-Lennik.

[75] N. Van Belle, *Van slotklooster tot home Zonnestraal*, Bijdragen, 1992, P. 160. De Visitandinnen of zusters van O.L.V. van Visitatie waren met een 20-tal slotzusters. Het onderwijs omvatte zowel gewoon basisonderwijs als een internaat. In 1886 werd het onderwijs overgedragen aan de zusters van Sint-Vincentius à Paulo. Het slotklooster werd gesloten in 1948 en wordt kort nadien door de zusters Franciscanessen omgevormd tot een opvangtehuis voor mentaal gehandicapte meisjes.

[76] J. De Beul, *Armenzorg te Sint-Martens-Lennik 1650-1914,* Bijdragen, 1997, P. 86. Er werden in 1897 nog ongeveer 19 ha landbouwgrond verpacht door het Bureel van Weldadigheid.

[77] J. Vercruysse, *De 'Nationale goederen' van Lennik, een kort overzicht*, Bijdragen, 1997, P. 149. In totaal hadden de Lennikse parochies zowat 35 ha gronden verworven tijdens het Ancien Régime. Het vredegerecht zou samen met de gemeenteschool vanaf 1866 gehuisvest worden in het nieuwe gemeentehuis van Sint-Kwintens-Lennik. In: L. De Smet, *Beknopte geschiedenis van Lennik*, Bijdragen, 1997, P. 34.

[78] F. Evens, De BJB-KLJ in Lennik 1928-1974, Bijdragen, 1997, P. 6. De plaatselijke onderpastoor maakte als proost deel uit van het bestuur van de jeugdafdeling. Bij de sportactiviteiten nam o.a. volleybal een prominente plaats in, wat later mee zou spelen in de uitbouw van het competitievolleybal op hoog niveau.

[79] N. Evens, *100 jaar Davidsfonds in Lennik*, Bijdragen, 1997, P. 15. Het Davidsfonds was een Vlaamse cultuurorganisatie.

In 1854 schonk een uit Sint-Martens-Lennik afkomstige priester de grond voor de huisvesting van het gemeentehuis en de gemeenteschool. Ook de fanfare kon er een lokaal in gebruik nemen. Wanneer de processies in stoet door het dorp trokken waren fanfare en verenigingen zoals de Sint-Sebastiaansgilde steeds present.[80] Het plaatselijke koor werd opgericht door de onderpastoor en had als voornaamste taak het bevorderen van 'de verheffing van de goddelijke diensten' door het uitvoeren van kerkmuziek.[81]

Tussen 1902 en 1932 was de befaamde Frans Vennekens de pastoor van Sint-Martens-Lennik. Hij had zijn studies afgerond aan het theologisch seminarie te Rome en publiceerde o.a. historische werken over Sint-Martens-Lennik en Gaasbeek.[82]

Het waren echter niet altijd kerkelijke instellingen die het culturele leven mee bepaalden. Zo had Tollembeek sinds 1837 al een eigen harmonie opgericht door enkele dorpelingen. Ze hielden zich na een tijd ook al bezig met toneelvoorstellingen. Er verschenen op het einde van de 19de eeuw verenigingen voor balspelers, voor bolders, voor lijnvissers (Mark).[83]

Het Pajottenland in de 20ste eeuw

De streek is eigenlijk altijd aangewezen gebleven op de landbouw. De bevolking leefde ervan, en investeerde er ook in. Er was geen plaats voor mogelijke industriële initiatieven, ook niet te Edingen. Na de ineenstorting van de huisindustrie in de 19de eeuw, bleef enkel de landbouw over.[84] Het was toen ook een geïsoleerde regio geworden, een tendens die ook wel in andere regio's zoals het Waasland en het Hageland aanwezig was. De rijke landbouwgrond, de vochtige leem, was een godsgeschenk maar niet voor iedereen.

Er heeft zich ook geen echte specialisatie in de landbouw ontwikkeld zoals in andere streken zodat de traditionele landbouw bleef voortbestaan.[85] Op het einde van de 19de eeuw was er te Vollezele wel een wereldcentrum voor de paardenfokkerij ontstaan. Men maakte er gebruik van de historische kennis van het trekpaard om de zware leemgronden te bewerken.[86] Eerder waren er in België verschillende regionale rassen die oorspronkelijk gekweekt werden uit het middeleeuwse Vlaamse ras. Op het einde van de 19de eeuw bekwam men -uit o.a. het trekpaardenras uit de Denderstreek- in

[80] M. Van Assche, De koninklijke fanfare 'St.-Cecilia' van Sint-Martens-Lennik, Bijdragen, 1981, P. 135. De gift kwam van E.H. Joannes Augustus Van Stalle, die toen leraar was aan het College van Melle. Het wipschieten in het dorp dateerde reeds uit de 18de eeuw. In: M. Van Assche, *Kroniek van Sint-Martens-Lennik 1879-1979*, Bijdragen, P. 167.

[81] P. Borremans, Het zanggenootschap 'Sint-Gregorius' van Sint-Martens-Lennik, Bijdragen, 1981, P. 141. Het koor werd opgericht in 1894 en werkte ook mee aan verschillende andere parochiale initiatieven.

[82] J. De Beul, *Frans Vennekens, apostel van het ultramontanisme*, Bijdragen, 2010, P. 243. In 1935 worden zijn werken over de heerlijkheid Gaasbeek en de parochie Sint-Martens-Lennik uitgebracht.

[83] M. Peremans, Thollembeek, 1926, P. 162. Er werden lokaal zelfs al eerst toneelvoorstellingen gehouden einde 18de eeuw (P. 161, 211). Het verenigingsleven was er opvallend sterker ontwikkeld dan in andere dorpen van het Pajottenland (P. 187).

[84] Het aantal meer industriële activiteiten bleef beperkt. Zo ontstond in 1908 te Galmaarden de steenbakkerij Durez die het plaatselijke leem en klei als grondstof gebruikte. De bakstenen werden gebakken in grote ovens die toe circa 400.000 stenen konden bevatten. In: M. Matthijs, *Van kleikluit tot baksteen*, HOLVEO, 1990/1, P. 1.

[85] J. Reygaerts, P. 246.

[86] Koeien werden tot voor de Eerste Wereldoorlog ook als trekdieren gehouden. Nadien werden ze vooral voor de melkproductie gehouden. In: M. Peremans, Tollembeek, 1926, P. 20.

het Pajottenland een bloeiend ras dat al vlug internationaal bekend werd. Naast Vollezele, waren er ook in andere dorpen zoals Gaasbeek, Gooik, Bogaarden en de beide Lenniken bekende fokkers.[87]

De streek zag in 1914 zowat overal de Duitse Uhlanen opduiken bij het begin van de oorlog. Sinds de Boerenkrijg meer dan een eeuw geleden, had de bevolking in alle rust kunnen verder leven. Een zeldzame dorpsbrand of enkele zware onweders waren zowat het enige waar men zich voordien over kon opwinden. Overal telde men wel enkele oorlogsslachtoffers.[88]

Na de Tweede Wereldoorlog daalde het aantal landbouwbedrijven er wel met ongeveer een derde. Veel mensen vonden werk in o.a. Brussel en pendelden er naar toe. Vanaf 1954 waren de eerste autobussen verschenen, wat de tramlijnen geleidelijk aan overbodig maakte.[89] De auto had ondertussen ook de mensen uit het Pajottenland meer bewegingsvrijheid gegeven. Toen er in het begin van de jaren 70 plannen opdoken voor de aanleg van een autosnelweg tussen Geraardsbergen en Brussel (de A8), die het Pajottenland zou doorkruisen, kwam er lokaal verzet. De vroeger meer broodnodige verbindingswegen –op de tram na- waren er nooit gekomen, het was alsof de mensen uit het Pajottenland ze dan ook nu niet meer nodig vonden.

Marc Van Stappen, www.stap-brug.be, 2020

[87] R. Piessens, *Geschiedenis van het trekpaard in Vlaanderen en in het Pajottenland*, Bijdragen, 1992, P. 173. Vanaf 1920 zouden trekpaarden meer vervangen worden door vrachtwagens, door tractoren vanaf de jaren 50.
[88] M. Peremans, Thollembeek, 1929, P. 101 (lokale beschrijving van de Eerste Wereldoorlog) en P. 115 (dorpsbrand en enkele zware onweders).
[89] De tramlijn Leerbeek-Edingen en Leerbeek-Ninove werd in 1959 afgeschaft, nadien volgden de lijnen Halle-Leerbeek (1966) en Leerbeek-Brussel (1972), in: J. Reygaerts, P. 84. Zie ook: E. Kuyper, Herinneringen aan de buurtspoorlijn Brussel-Leerbeek, Gooik, 2020, nr. 3, P. 70.